

LJUBINKO MILOSAVLJEVIĆ
Univerzitet u Nišu
Filozofski fakultet
Niš

UDK 316.42
Originalni naučni rad
Primljen: 29.3.2012
Odobren: 10.4.2012

TRADICIJA I ISTORIJSKI DISKONTINUITETI*

Sažetak: Autor određuje tradiciju kao vredosni derivat prošlosti koji je potvrdilo vreme. Ona je to što traje u sveopštoj izmenjivosti sveta i povezuje epohe, generacije i stvara identitetska jezgra. Tradiciju ruše i obesmišljavaju istorijski diskontinuiteti i modernizacijski (civilizacijski, sada i globalizacijski) procesi. Time se stvara mogućnost za nastanak tranzicije, vida restauracije, što je zapravo načina istorijskog lutanja. U radu se obrazlaže stav da istorijski srećni narodi ne ruše svoju tradiciju, niti se modernizuju naprasno već samo osavremenjavaju, pa samim tim nemaju iskustvo tranzicije.

Cljučne reči: tradicija, tradicionalizam, istorijski diskontinuiteti, modernizacija, osavremenjavanje

*Okrenuli smo leđa svom seljačkom plemenu i to se mora okajavati.
Zbacili smo neke lance, pa se sloboda pred nama otvorila kao đavolska jama.
Milovan Danajlić*

O prirodi tradicije, njenoj svrsi i smislu, svoja izvanredna zapažanja beležili su mnogi od najumnijih ljudi. „Tradicija je ono što je dovoljno staro da bi večito bilo mlado”, zapisao je Martin Hajdeger. U ovoj kratkoj rečenici, s malo reči nemački filozof izrekao je ono bitno tradicije. Nije, kako se obično misli, sve što je staro za odbacivanje i prezir. Prošlost, sabijena u entitet tradicije, već dovoljno ostarelom svetu podaruje novu mladost. Jer da nema podmlađivanja sveta iz njegove najstarije prošlosti, on bi, davno oronuo, već

---

* Ovaj rad je deo šire studije radene u okviru projekta 179074 („Tradicija, modernizacija i nacionalni identitet u Srbiji i na Balkanu u procesu evrointegracije”) koji realizuje Centar za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Nišu a finansira Ministarstvo za nauku Republike Srbije

skončao. Nemoderna može biti neka odeća, čak ne uvek ni starinska kuća ili vrsta hrane, ali nikako ne mogu to biti Homer, Platon ili apostol Pavle.

Arnold Tojnbi će, imajući u vidu pored ostalog i odnos prema tradiciji, preporučiti: „Menjati se, a ostati isti”. Nemamo dakle razloga, mi kao pojedinci ili kolektiviteti, da se stidimo toga što se menjamo, jer je to neophodno, ali imamo razloga da se ponosimo ako uprkos promenama ostajemo isti. Tojnbi u svom iskazu transformiše i na izvestan način komentariše onu Solonovu gnomu o „Ničega suviše” pa preporučuje, u skladu sa osećanjem svog naroda, da se oprezno ide u budućnost, jer ona ne mora da bude odveć svetla kao što ni prošlost nije uvek samo mračna. Zar toliko puta nismo poželeli, kada nam se pred očima svet zamračí, da se vratimo, mada je to nemoguće, svetliju prošlost.

Ako već moramo da biramo šta da budemo, zarobljenici prošlosti ili suludi privrženici budućnosti, izbor nam naravno neće biti ni mali lak. Izborom prve alternative zauvek se ostaje u prošlosti, izborom druge nikuda se ne stiže. U svakom slučaju najbolje je ne biti nikakav i ničiji zarobljenik, pa makar to bila i obećana prelepa budućnost.

Kristofer Laš, značajni američki sociolog i filozof se takođe pozabavio odnosom prema prošlosti i budućnosti. „Vrlo sam daleko od toga da prošlost smatram beskorisnim opterećenjem; - piše on - smatram je političkom i psihološkom riznicom iz koje crpimo rezerve (ne nužno u vidu „lekcija”) potrebne da bismo savladali budućnost. Ravnodušnost naše kulture prema prošlosti, koje lako prelazi u aktivno neprijateljstvo i odbacivanje – najuverljiviji je dokaz propasti te kulture” (1986:XVII) Malo kasnije isti autor dodaje „...odbacivanje prošlosti, naizled napredno i optimističko, utjelovljuje očaj društva koje se ne može suočiti s budućnošću”.(Ibid, XVIII) Neko bi zato, poput Voltera o Bogu, mogao reći da bi tradiciju trebalo izmiliti, ako je već nema, što se neretko i čini.¹ Tradicija se izmišlja u sadašnjosti ili nedavnoj prošlosti i nije dar i poruka tradicionalnog društva već krivotvorina i podvala modernog sveta samom sebi. Umesto da se u njemu čuvaju stare i stvaraju nove vrednosti, koje će negda biti označene onim što se smatra tradicijom, izmišljanjem tradicija sterilna sadašnjost se lažno predstavlja kao stvaralačka prošlost.

Lešek Kolakovski će u tekstu *O smislu tradicije*, na veoma slikovit način ukazati na poželjnu prirodu odnosa prema tradiciji. On veli „da se nova

---

¹ Knjiga *Izmišljanje tradicije* Hobsboma i Rejndžera započinje ovim dvema rečenicama: „Ništa ne izgleda tako staro, niti povezano sa prošlošću koja se više i ne pamti, kao pompa koja okružuje britansku monarhiju u javnim ceremonijalnim manifestacijama. Ipak, kako jedno poglavlje u ovoj knjizi utvrđuje, ona je u svojoj modernoj formi proizvod kasnog devetnaestog i dvadesetog veka” (str. 5).

pokoljenja nisu neprekidno bunila protiv nasleđene tradicije, mi bismo još i danas živeli po pećinama; (...) kada bi pobuna protiv nasleđene tradicije jednog dana postala sveopšta, mi bismo se opet našli u pećinama. Društvo u kojem se tradicija pretvara u kult osuđuje sebe na stagnaciju, a društvo koje hoće da živi od pobune protiv tradicije osuđuje sebe na uništenje”(1970:358). Pošto u pećinama davno već ne živimo, nije nemoguće da se u njih vratimo, poruka je ovog zapažanja. A vraćamo se u pećine, ili još gore prizivamo sopstvenu propast, gaženjem po tradiciji.

Nasuprot ovim i tolikim drugim nespomenutim interesantnim zapažanjima o značaju tradicije za opstanak sveta, za društveni život i individualno snalažnje u sadašnjosti, kod nas u Srbiji, ali i u srpskom intelektualnom korpusu, dominantni narativ o tradiciji i svemu onom što je u vezi s njom, veoma je negativan. Pitanje je zašto – da li zbog istorijskih diskontinuiteta kojima smo vekovima izloženi, iz puke pomodnosti ili pak zbog „urođenog” nam nihilizma?

Šta je tradicija i čemu diskontinuiteti

Pojam tradicije sapostoji sa mnoštvom komplementarnih ili opozitnih pojmova koji mu daju sjaj i tamu. Asocijacija upućuje najpre na suprotnosti pa na izvedenice. Suprotni su mu pojmovi osavremenjavanje, inovacija, modernizacija, diskontinuitet, a izvedeni tradicionalizam i retradicionalizacija. Tradicija je jedna od onih reči koje ni na koji način ne ostavljaju ljude ravnodušnima. Ili ste privrženik onoga što ta reč označava ili ste protivnik, trećeg uglavnom nema. Jedni smatraju da sve tradicije treba poništiti da bi se slobodno živelo, drugi pak misle da se bez tradicije ne može. Oni koji su uništili svoju tradiciju najbolje znaju kako je bez nje, jer bivaju prinuđeni da poštuju tuđu. Ali, čak i tradicija koja se opravdano smatra svojom, nikada to ne može biti u apsolutnom smislu, jer nema sasvim autohtone tradicije, bez tuđih uticaja i primesa.

Tradicija je ono što nadživljava istorijske diskontinuitete i transcendiraju ih, ona je život i živost kulturnog nasleđa, trajanje vrednosti iz prošlosti, njihovo kadkad diskretno, ponekad napadno prisustvo u sadašnjosti. Nekada je to obredna radnja, ritual ili konvencija, ponašanje koje se ponavlja u svrhu simbolizovanja opstanka. S racionalne tačke gledanja ona je nešto suviše, anahrono, besmisleno, ali za tradicionalnu svet neupitno, tim pre što poseduje izvesne odlike svetosti. U njoj je sabrano dugotrajno iskustvo odnošenja čoveka prema svetu. Uprkos tome, uz reč tradicija neretko idu izvesni „ropski” atributi. Prečesto je u upotrebi sintagma o robovanju tradiciji, mada tradicije nastaju kao posledica borbe za slobodu, iz napora oslobođanja, svejedno da li

od prirodne neumitnosti, svoje loše ili tuđe još gore vlasti. Zato je negovanje sopstvene tradicije nepoželjno u nekim vremenima i društvima, već zavisno od njihovih ustrojstava i stremljenja.

Tradicija se uvek rađa u prošlosti i izvire iz nje, ali u prirodi je prošlosti da se nad njom vazda nadvija senka zaborava. Zbog urođene ljudske sklonosti ka zaboravu, zbog uverenja da je buduće vreme uvek bolje od prošlog, neguje se i svojevrsno neraspoloženje prema tradiciji. Iz prošlosti ne dolaze samo balasti već i vremenskim sitima prosejane vrednosti. Ko nije imao sreću, posebno ne u detinjstvu da oseti toplinu i lepotu nekih običajnih radnji, koje su takođe nastale u detinjstvu ili u mladosti čovečanstva, nikada neće moći da sagleda i doživi draž tradicionalnog. Budući da je primarna svrha tih činjenja da povezuju i oplemenjuju ljude, lako je shvati koliko je svet lišen tradicionalnog, izglobljen iz vremena i prepušten neizvesnosti budućeg. Bez tradicije, svejedno da li je ona zaboravljena, zapuštena ili nasilno prekinuta, odnosno zapostavljena iz nekog drugog razloga, kolektivitet se oseća kao riba bez vode; guši se i skapava a ne zna zašto.

„Svojom većitom mladošću”, tradicija je ona spona, oslonac da se nadžive svakovrsne mene i transcendiraju posledice diskontinuiteta kroz koje, tokom svog trajanja prolazi neki kolektivitet. Potreba za tradicijom postoji zato što postoje diskontinuiteti, jer da nje nema ko bi se, u odsustvu orijentira vrednosti, mogao da snađe u haosu dešavanja. i ko bi uspeo da pronade kakav takav pravi put. Opet, da diskontinuiteta nema („pauci bi nebo premrežili”) živelo bi se u bezmerno dosadnoj jednoličnosti, večito istom, neizmenjivom, praznom vremenu, u stalnoj sadašnjosti bez inovativnosti. Čamotinja i stagnacija uništile bi svakome i svakad svaku volju za životom.

Društveni, istorijski diskontinuiteti zaleću se prizivom tradicije, vraćanjem pobesnele reke u normalni tok između tradicionalnih obala. Pa uprkos tome tradicionalno društvo je u teorijskoj ravni per se i per definitionem uvek nešto loše. Ali zato je sve moderno, počev od odeće do načina mišljenja, uvek i bezrezervno dobro, do mere da teško možemo prežaliti sve tolike pretke što nisu imali sreću da nam budu savremenici, pa nisu osetili čari recimo prebrze vožnje, već su se truckali u karurucama. Najveći diskontinuitet u sferi mišljenja, za kojim su naravno sledile i posledice, jeste vrednosno ocenjivanje tradicionalnog sveta, uz apsolutno preferiranje modernog. U izvesnim životnim sferama to je opravdano, međutim, iz modernizacije su proizašle i mnoge pošasti koje su život učinile sumornim.

Matrica mišljenja, koja favorizuje *modernizaciju* i suprotstavlja je tradiciji na račun *osavremenjavanja* sveta, takva paradigma prenaglašava značaj i vrednost ključnog istorijskog diskontinuiteta. Modernizacija je antipod, samim tim i atak na svaku vrednost tradicije, dok bi osavremenjavanje bilo zap-

ravo njena plodotvorna dogradnja. U tom slučaju ne bi se, duševnosti i duhovnosti, moralnoj stamenitosti koje je projektovao stari svet, tako drastično suprotstavljene materijalne i hedonističke vrednosti modernih društava. Ljudi bi i dalje imali neke etičke ideale, a njihova vrednost se ne bi premeravala samo novčanim iskazom bogatstva koje se poseduje. U tom pogledu globalizacija je nastavak istog puta ili stramputice, s tim što je po tempu turbo-modernizacija. Ona je rušenje tradicija, kao nečega partikularnog, sa novodno univerzalističkih pretpostavki, a zapravo s parikularističkih pozicija nosilaca svetske moći.

Moderna vremena i sama stvaraju svoje tradicije inovacijama u oblasti duhovnog, društvenog i privrednog života. Šta će od toga zadobiti status tradicionalne vrednosti pokazaće tek neka budućnost. Modernim vremenima je svojstveno, pored ostalog, da u komercijalne, političke i ko zna u kakve još sve ne svrhe, izmišljaju tradicije. Stvaranje tradicija, njihovo poštovanje i negovanje imalo je za cilj da služi dobru manjih ili većih kolektiviteta, čak ljudskom rodu, dok izmišljanje tradicija služi onome ko ih izmišlja. Svi revolucionari su se po pravilu surovo razračunavali s vladajućom tradicijom i promovisali neku svoju, koja je uglavnom trajala onoliko dugo koliko je trajala njihova moć.

Tradicija i istorijski diskontinuiteti su polariteti, što tradicija i inovacija nisu. Tradicije nisu ugrožene od inovacija, niti inovacije od tradicija. Štaviše, inovacije imaju šansu da budu tradicije ukoliko im to dopuste istorijski diskontinuiteti. Oni prekidaju tradicije, koje se doduše mogu nekada povratiti u autentičnom, češće izmenjenom obliku, tihim obnavljanjem ili napadnim oblicima retradicionalizacije. U prirodi je vremenskog toka da on definitivno presuđuje šta je rođeno, šta je svedeno, odnosno šta je vrednost tradicije, šta magla tradicionalizma.

Nije teško uočljivo da su tradicionalna društva duhovno bogatija, vitalnija i vrednosno pozitivno usmerenija od modernizovanih društava, koja su tehnološki superiornija ali su ljudska bića u njima duhovno i moralno pustošnija. U prvima je čovek bio po pravilu neprofesionalni akter, neposredni učesnik koji sebe želi da približi svom idolu. U modernim društvima on je pasivni posmatrač slike i njom ispunjenih profanih idola. U prvom slučaju, on za svoju ulogu aktera nije ni davao ni dobijao novac, dok u drugom, on i kao akter i recipijent neminovno plaća neku novčanu cenu.

Prednost tradicionalnih društava u modernom svetu nad modernizovanimima u tome je što prva mogu, bez prevelikih sopstvenih vrednosnih oštećenja, da koriste tehnološka dostignuća koja dolaze iz modernizovanog sveta. Obrnuti proces, ako je uopšte moguć, po svojoj prilici je neuporedivo težak. Teško će se autentični oblici duševnosti i duhovnosti povratiti u moderni svet po-

sle već propagiranih i preživljenih iskustava najgorih vidova hedonizma i pornografije. Može li se čovek budućnosti drugačije da zamisli već onako kako ga je projektovao moderni svet. On je zamisliv samo kao potrošač, telesnost, konzument opijata, pljačkaš banaka i terorista.

Promene koje silno udaraju u narod

U dominirajućem intelektualnom diskursu kod nas Srba, i u Srbiji, reči tradicija, tradicionalizam, posebno retraditionalizacija, sve što upućuje na potrebu pamćenja narodne prošlosti, ima negativnu konotaciju. Retraditionalizacija je posebna priča ne samo po tome kako se vrši već i po narativu koji joj se posvećuje.² Mnogo smo, kao (u)rođeni primitivci, kako se ističe, zaposednuti tradicijom i obuzeti ideologijom tradicionalizma, pa od budućnosti, naravno svetle, bežimo u mračnu prošlost, do mere nepodnošljivosti. Živimo u mitovima, što sve čini da smo sputani sopstvenim anahronizmima i izgubljeni za budućnost. Piše se kod nas o nama, povodom našeg odnosa prema tradiciji kao da smo Englezi, narod poznat po izuzetnom poštovanju, čak izmišljanju tradicije, koji istorijski dugo traje osavremenjavajući se, bez prevelikih iskoraka i socijalnih diskontinuiteta. Ni pokušaja nema da se sagleda problem našeg istorijskog trajanja, tokom koga su, za razliku od naroda srećnije istorijske sudbine, našu odlikovali i oblikovali sve sami diskontinuiteti. Pritom se previđa da je kod nas sve već odavno razoreno i da je gotovo svaka tradicionalna vrednost isčezla ili je zadobila kič formu,³ pa su pod udar već došle najnovije (Njegoš, Andrić).

Ali za razliku od Engleza, koji se s razlogom ponose svojom tradicionalnošću, zahvaljujući, pored ostalog kojoj i nije bilo društvenih diskontinuiteta, kod nas je obrnut slučaj. Poslednja engleka revolucija, koja je s razlogom nazvana Slavnom, zbilja se još u drugoj polovini 17. tog velikog veka, 1688. godine. Slavna je bila zato što nije bila krvava već umna, umerena po postavljenim ciljevima i načinima izvršenja. U izvesnom striktnijem smislu, poređena sa revolucijama koje će tek uslediti, tada izvedena smena vlasti i nije bila prava revolucija.

---

² „Gde su stari obrasci živi, tradicija ne treba ni oživljavanje ni izmišljanje” E. Hobsbom *Uvod: kako se tradicije izmišljaju*, u Erik Hobsbom i Terens Rejndžer (ur)*Izmišljanje tradicije*, XX vek, Beograd 2002.

³ „Uoči minulog Božića na tezgama sa kineskom robom u Beogradu pojavio se i plastični badnjak! Sa ponudom hrastovih grana koje to nisu, iskrslilo je pitanje: da li su nas pronicljivi Kinezi „snimili”, pa zaključili da psihološkom dagerotipu građanskog kolektiviteta Srbije pripada badnjak „plastikaner”? (...) jesmo li u predstavama naših sugrađana sa Dalekog istoka mi kao narod zaista toliko duhom prazni, lažni i neutemeljeni da nam sleduje ova besmislena kič „radost”?” Ljiljana Bogdanović, *Gutači Murti-Bingovih pilula*, Pečat, broj 200, 20. januar 2013, str.36.

Doista, neki Englez možda razložno može priželjkivati nekakvu radikalniju društvenu promenu, baš zato što ih u njihovoj novijoj istoriji nije bilo. Kod nas Srba, situacija je sasvim drugačija. Čitava naša prošlost je istorija diskontinuiteta sa teškim posledicama po narodno biće, njegov identitet, kulturu, uopšte opstanak. Šta to znači lepo ilustruje jedno često navođeno mesto iz *Predgovora za Narodne srpske pjesme*, knjiga I iz 1824. godine, gde Vuk Karadžić obrazlože zašto u toj knjizi nema pesama koje govore o junaštvima pre Kosova 1389. godine: „Ja mislim, da su Srbli i prije Kosova imali i junački pjesama od starine, no budući da je ona promjena tako silno udarila u narod, da su sve zaboravili, što je bilo donde, pa smo odande počeli ponovo pripovjedati i pjevati” (1985:539). Dobro bi bilo da se sa tom promenom, na koju upućuje Vuk, sve završilo, i da smo od svih vrednosti stvaranih tokom ukupne istorije, zaboravili samo pretkosovske junačke pesme. Naravno, antologičar narodnih pesama, Vuk, ukazuje samo kako se jedan značajan istorijski događaj reflektovao na pamćenje narodne poezije. Mutatis mutandis moglo bi se, uz poseban istraživački napor, pokazati kako su istorijski diskontinuiteti, koje smo doživeli i preživeli, uticali na transformacije, nepoštovanje i nestajanje ukupne srpske tradicije, odnosno kako je sa diskontinuitetima dolazilo do preumljivanja, promene (verskog) identiteta i osipanja naroda.

Prva naznaka da će nam istorijska sudbna biti diskontinuirana ispisana je u zvaničnoj istoriji. Tu se više ne radi o odsustvu postojanja istorijskog kontinuiteta. Pre nego smo navodno došli na ove prostore živeli smo u nekakvoj magli. Još manje je jasno zašto smo došli i šta smo ovde zatekli. To su lepo iskoristili neki naši susedi koji su sigurno došli posle nas da bi ustvrdili da smo mi došljaci a oni starinci, što ima teške političke implikacije. Stavljeno nam je lepo do znanja da treba da odemo tamo odakle smo došli, što je naravno tehnički nemoguće, odnosno, da poštujemo svoj ovdašnji status nepoželjnog gosta, s kojim se može postupati kako se hoće i od koga se može oduzimati sve što se poželi.

I pored sve nečestitosti savremenog sveta, njegove sklonosti svakovrsnoj moralnoj prljavštini kada su mu interesi u pitanju, teško se može poreći da smo ovde stvorili državu, kulturu i artefakte koji nedvosmisleno govore ko smo i šta smo. Jesu nam dvorovi starih vladara bestragovno nestali jer su bili od drvene građe, ali su zato sveti objekti nadživeli vekove, uz na žalost, mnoga teška oštećenja, da bi danas svedočili o ondašnjoj kulturnoj produktivnosti i inventivnosti. Sve što je privremeno, vremensko građeno je da bude propadljivo, ali je zato stameno građeno ono čime se teži večnosti.

Prvi veliki diskontinuitet, posle još ne utvrđenog kontinuiteta u istorijskom trajanju, sa posledicama užasnim po budućnost naroda, zbio se naravno na Kosovu 1389. godine. Taj događaj će viševekovno ili čak zauvek odrediti

sudbinu naroda. Posle njega srpska država će slabiti, aristokratija, ili kako bi se danas reklo, elita će nestajati, a sav narod će zadobiti ropški status. Ko je to hteo da izbegne, podlegao je iskušenju da menja veru, a time da i do danas svoj identitet učini upitnim, lutajućim. Ta „promjena koja je tako silno udarila” sve je izmenila počev od državnog statusa naroda i učinila da su mu seobe, najpre samo po Balkanu, danas po celom svetu, postale bitni deo nacionalne sudbine.

Novi istorijski diskontinuitet zbiće se nekih petstotina godina kasnije sa Srpskom revolucijom, kako je nemački istoričar Leopold Ranke, nazvao Prvi srpski ustanak. Iz osmanlijskog ropstva bićemo spašeni zahvaljujući revoluciji, u vreme kada su one trijumfalno oblikovale evropsku društvenu stvarnost. Ujedno, bila nam je to jedina revolucija iz koje je ipak usledilo veće dobro nego zlo.

Potom nam je dinamika istorije bila manje fatalna ali ne i manje dramatična i uzbudljiva. Tokom trajanja srpske države, najpre kao kneževine potom kao kraljevine, suštinskih diskontinuiteta zapravo nije ni bilo. Tradicija je obnavljana, poštovana i izmišljana, uz stalna osavremenjavanja. Dinastičke smene davale su istoriji dinamiku; država je rasla i obuhvatala veliki deo svog naroda. Uprkos ne samo pobedama već i gorkim porazima, bilo je to ipak radoblje u kojem su se najbolje negovale i srećno sintetizovale srpska narodna i evrpska (prosvetiteljska) tradicija, odnosno inovacija, ali tako da jedna drugu nisu previše dovodile u pitanje.

Posle Prvog svetskog rata i Ujedinjenja, sopstvena svakovrsna tradicija, morala se delimično žrtvovati radi koegzistencije sa tradicijama drugih naroda u zajedničkoj državi, pa su političke borbe, s *nacionalnim* predznakom, za šta se ranije nije znalo, i naravno ne samo one, počele ozbiljno da utiču na degradaciju nacionalnog bića i degeneraciju nacionalnih vrednosti. To međuratno razdoblje uspevalo je da ipak sačuva neke tradicionalne forme ne samo svakodnevnog življenja.

Nova promena koja je silno opet udarila u narod zbivala se posle 1945. godine. Postepeno ali sigurno dovodene su u pitanje sve stare vrednosti po kojima se narod upravljao vekovima. Novi tip vlasti i pobednička ideologija nastojali su da sve prevrednuju. Zabranjivani su stari narodni običaji a uvođeni novi (socijalističke seoske slave umesto litija i td), u suštini slični, ali sa ideološkim a ne religijskim predznakom. Svojina je tokom nekih godina, srećom na kratko, bila podruštvljena po sovjetskom modelu, na način sličan ovom savremenom kada je na brzinu sve privatizovano. Ali natalitet je u posleratnom periodu bio visok uprkos teškim nemaštima jer su tradicionalni modusi življenja bili očuvani. Već pedesetih godina započeće u masovnijem vidu novi vid seoba, najpre iz jednog dela države u drugi, odnosno iz sela u

grad. Ove seobe dobiće neutarlno ime migracije⁴ i biće spas od prenaseljivosti sela. Kasnije će umesto reči *seobe*, kojom će Miloš Crnjanski nasloviti svoj izvrsni roman, biti korišćeni neki zvanični eufemizmi dok će se u slengu govoriti o odlasku „preko grane” ili „preko bare”.

Novi diskontinuitet, u kome živimo već dvadesetak godina naziva se tranzicijom. Srećni narodi lišeni su takvih anomičnih, prelaznih društvenih stanja, jer nisu imali ni istorijske diskontinuitete. U izvesnom smislu tokom tranzicije zbiva se i retradicionalizacija, nastojanje ponovnog uspostavljanja starih vrednosti i običaja, ali sada na nov i kadkad kvazi-tradicionalan način. Prirodno bi bilo očekivati da će se Srbi veoma rado, kada je zabrana nestala, vratiti svojoj tradiciji, pošto je spontano nisu ni napustili. To se međutim, samo delimično desilo. Društvenu igru simulacije ideološkog jedinstva ili ketmana (Česlav Miloš), praktikovanu u vreme socijalizma, sada su nadomestili oštri sukobi i nepomirljive podele. Jedni su pohitali ka retradicionalizaciji, drugi pak ka žestokoj kritici takvih smeranja.

Tranzicija je stvorila društvenu dihotomiju, duboko podenjeno društvo, po jednim doprinela je da se obnovi ratovanje između partizana i četnika ali srećom samo na ideološkoj ravni. Stara podela se sada multiplikovala u podele na dve Srbije, na monarhiste i republikance, evroentuzijaste i evroskeptike, čime se stvaraju pretpostavke za nove sukobe i istorijske diskontinuitete. Ove podele su naravno najdublje i najprisutnije među intelektualcima, jer naroda zapravo više i nema. Dok je naroda bilo, on je vazda bio nepoverljiv prema svemu, posebno prema vlastima i njihovim smeranjima. Trudio se da na svaki način odužuje dug državi, gleda svoja posla, rađa i podiže decu. Danas umesto naroda postoje samo ovi ili oni navijači i televizijski gledaoci međusobno izdeltjeni na ljubitelje ove ili one vrste zabave. Depersonalizacija je već učinila da se ljudsko mnoštvo samo još po tome razlikuje.

Preumljenja i preimenovanja

Dok smo živeli u socijalizmu prepričavao se vic o tom tipu društvenog uređenja. Govorilo se tada da je socijalizam najkraći put prelaženja iz kapitalizma u kapitalizam. Danas, kad živimo u tranziciji, i kada to više nije vic već stvarnost, pokazalo se još da je tranzicija društvena, istorijska kazna za nepoštovanje tradicije, pa još i priprema novih diskontinuiteta. Šta se tu promenilo najbolje se može ilustrovati podsećanjem na ono poznato zapažanje Dosto-

⁴ O tome: Božo Milošević, *Seobe kao činilac društvene (dez)integracije*, (*Sociološki osvrt na tradiciju koja traje*), u *Tradicija i savremenost*, Zbornik radova sa naučnog skupa, Filozofski fakultet, Banja Luka 2004, str. 795-805. Seobe su nam, po dobrom zapažanju autora, jedina od tradicija neugrožena istorijskim i društvenim diskontinuitetima.

jevskog iz *Legende o Velikom inkvizitoru* o manama ovih društvenih sistema. Kapitalizam bi, po tom zapažanju, bio društveno uređen svet koji ljudima daruje slobodu ali zato mnogima uskraćuje hleba. Socijalizam, obrnuto, zarad hleba za sve oduzima slobodu. Dostojevski naravno nije znao za tranziciju, ni šta ona sobom donosi, ali po njegovom misaonom modelu sledilo bi da je to sinteza lošeg a ne dobrog, što znači uskraćivanje i jednog i drugog. Doduše, savremeno iskustvo upućuje na to da ona pruža neke privide slobode do mere da se njeno postojanje teško može poreći, ali se sa takvom slobodom bitno ne utiče ne samo na društvene tokove, već čak ni na nešto efemernije, recimo na rezultate nekih izbora. Po definiciji oni su izraz slobodne volje (naroda), ali se mogu tako isprogramirati, isplanirati i prognozirati da su rezultat izmanipulisane, u svakom slučaju nečije tuđe slobodne volje.

Svaki od spomenutih diskontinuiteta nosio je sobom ne samo obračun s prošlošću nego i svojevršno napuštanje ne samo nacionalnih već i univerzalnih vrednosti. Od „nemoj sine izdubiti dušu, bolje ti je izgubiti glavu”, dogurali smo dotle da sin dokazuje svoje herojstvo time što će potkazati oca. Menjali smo se do mere da ne ličimo na sebe, nasuprot onom Tojnbijevom receptu za uspešnost nacije – „Menjati se, a ostati isti”. Ništa nam ne smeta što nam se tradicija pretvorila u tranziciju, nekakvo stalno prelaženje nekuda, bez pravog oslonca i orijentira. Naprasno smo postali posvećeni tržištu i njegovoj ekonomiji u svim sferama društvenog života, pa smo tradicionalni iskaz – sve za obrz, a obraz ni za šta – transformisali u sve je tržište i svi smo na tržištu. S takvim rezonom nastala je i ona identitetska napuklina da se ceni i veliča sve tuđe, a prezire sopstveno. Za državu i narod mogli su da ginu naši ljudi preci, nas današnje od svega nacionalnog zanimaju samo nacionalne penzije.

Kao valjda u retko kojem narodu naši učenjaci ne misle lepo o nacionalnom kolektivitetu iz koga su potekli. Među mane sopstvenog naroda ističu neprosvećenost, nemodernost, nedovoljnu evropeizovanost i vesternizovanost. Svoj narod preziru zato što ga nedovoljno poznaju i isto tako loše razumeju. Razlog tome može biti dvojak: prvi je u odsustvu solidnog poznavanja drugih socijalnih slojeva, sem pripadajućeg, drugi, u svojevsnj pokondirenosti, slabosti koji su nekada srpski komediografi odlično eksploatisali. Danas, naprotiv, uprkos veoma zahvalnom materijalu, nema tužnih komedija stvaranih na ovoj rugalici.

Doživljavajući sebe kao moderne, odnosno postmoderne osobe, naši učenjaci svoje sunarodnike i pripadnike drugih socijalnih kategorija, smatraju primitivnim tradicionalistima. Tradicija i tradicionalizam su za njih nešto čega se treba užasavati, pored ostalog zato što se davno već pokazalo da takav stav garantuje uspeh i intelektualnu prođu. Naravno, na pamet im ne pada da u istu ravan stave svoju i tuđu tradiciju i eventualno se narugaju obema.

Veoma su srećni kad dublje zagrebu po tiganju i ushićeno otkriju da njihov narod nema nikakvih nacionalnih jela, valjda što su očekivali da je on vazda trebao autarhično da živi na ovom svetu mimo sveta. Ali se zato verovatno lako ne lišavaju ni takve kvaznacionalne kuhinje zarad apsolutne posvećenosti mekdonaldsima. Smeta im što Srbi imaju mitove, pa bi svoj narod da podmlade, oduzimajući mu prošlost, do granice da u njoj mitova ne može ni biti. Uzor su im mlađi narodi koji se ne ponašaju mitski već pragmatički; pokreće ih interes i korist, pa im ništa nije sveto. Smeta našim učenjacima što u nekom razredu nekoliko dece nose srednjovekovna imena Nemanja i Milica, ali im ništa ne bi zasmetalo kada bi sva deca bila „krštavana” po popularnim ličnostima iz televizijskih serija. (Svojevremeno su novine pisale kako je neka majka svom tek rođenom sinu dala ime Ben Kvik, po ličnosti iz neke tv-serije, koje je verovatno moralo da se menja čim je serija zaboravljena i pristigla nova. Tome nasuprot, jedan putopisac opisuje svoj skorašnji susret sa Staljinom u Meteorima, u Grčkoj. Naravno, taj Staljin je svoje kršteno ime u međuvremenu prekrrio svojim monaškim imenom. Ko kaže da nije *Nomen est omen*).

„Kada nam stara shvatanja i pravila života budu oduzeta, gubitak će biti neprocenjiv. Od tog trenutka nećemo imati kompas prema kome ćemo se upravljati, niti ćemo tačno znati ka kojoj luci plovimo.” Ovo je napisao Edmund Berk (2001:95), a njegove reči su u narodu kome su upućene po svoj prilici bile ozbiljno shvaćene, čim su uspešno izbegnuti izazovi diskontinuiteta društvenih, državnih, kulturnih i inih. Mi nismo na našu nesreću imali Berka, a i da smo ga imali ne bi smo ga ozbiljno shvatili. Radije bismo ga i danas ružili kao konzervativca i tradicionalistu, pa zato sada imamo to što imamo i nemamo sve što nemamo. A on je, ne misleći naravno na nas, anticipirao sve naše ne samo pređašnje već savremene probleme, počev od pustošenja sela, do bele kuge i masovne nezaposlenosti, odnosno svakovrsne stagnacije i nazadovanja. I to sve zato što smo se vazda modernizovali a nikada se nismo na starim shvatanjima i pravilima života samo osavremenjavali.

Literatura

1. Berk, Edmund, (2001) *Razmišljanja o revoluciji u Francuskoj*, „Filip Višnjić”, Beograd
2. Bogdanović, Ljiljana (2013) *Gutači Murti-Bingovih pilula*, Pečat, broj 200,
3. Eliot, T. S, (1963) *Tradicija i individualni talenat*, Izabrani tekstovi, Prosveta, Beograd

4. Karadžić, Vuk, Stef. (1985) *Srpske narodne pjesme I, Predgovor*, Prosveta-Nolit, Beograd
5. Lešek Kolakovski, *O smislu tradicije*, *Književnost*, 4/1970.
6. Lach, Christopher (1986) *Narcistička kultura – Američki život u doba smanjenih očekivanja*, Naprijed, Zagreb
7. Malešević, Miroslava (2005), *Tradiciona i tranzicija: U potrazi za „još starijim i lepšim” identitetom*, *Etnologija i antropologija: Stanje i perspektive*, Zbornik Etnografskog instituta SANU 21, Beograd
8. Milosavljević, Ljubinko (2004) *Tradiciona i moderni stilovi života u Tradiciona i savremenost*, Filozofski fakultet Banja Luka
9. Milosavljević, Ljubinko (2004) *O tradicionalnom i modernom, Tuga i opomena, Zograf, Niš*
10. Milošević, Božo (2004) *Seobe kao činilac društvene (dez)integracije (Sociološki osvrt na tradiciju koja traje)* u *Tradiciona i savremenost*, Filozofski fakultet Banja Luka
11. Ristić, Lazo (2004) *Tradiciona i društvene promjene*, u *Tradiciona i savremenost*, Filozofski fakultet Banja Luka
12. Hobsbom, Erik, Rejndžer, Terens, (2002) *Izmišljanje tradicije*, Biblioteka XX vek, Beograd

TRADITION AND HISTORICAL DISCONTINUITIES

Summary: The paper views tradition as a value outcome of the past that has been confirmed by the passage of time. It actually has the capacity to last in an ever-changing world, to connect various epochs and generations, and to form identity cores. Tradition gets destroyed and rendered meaningless by historical discontinuities and modernization (civilizational and now globalization) processes. That paves the way for transition, as a form of restauration, which is actually noting more but historical wandering. The paper puts forward the view that historically lucky nations do not destroy their tradition, nor do they undertake radical modernization projects, but only slowly modernize, and hence have no experience of transition.

Key Words: tradition, traditionalism, historical discontinuities, modernization